

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРАНСПОРТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

Михайло Петрович Старицький

До 185-річчя від дня народження

Біобібліографічний огляд

КИЇВ 2025

Михайло Петрович Старицький. До 185-річчя від дня народження: біобібліографічний огляд/ НТУ, Бібліотека; укладач зав. інформаційно – бібліографічним відділом Л. В. Колісник. – Київ : НТУ, 2025. – 14 с.

Михайло Старицький – поет, прозаїк, перекладач, громадський діяч, один з фундаторів українського професійного театру. Він автор понад 30 драматичних творів, збірки поезій, близько 200 перекладів (до того ж саме він першим повністю переклав українською мовою трагедію Вільяма Шекспіра «Гамлет»).

Шляхетний романтик і джентльмен, який горів кожною своєю справою.

Відповідальний за випуск : директор бібліотеки НТУ О. М. Мірошник

Михайло Старицький народився 14 грудня 1840 року в селі Кліщинцях Золотоніського повіту на Черкащині у дворянській сім'ї. Батько Петро Іванович — відставний уланський ротмістр. Мати Настасія Захарівна походила зі славного роду козацьких старшин Лисенків, які героїчно боролися за Україну в часи Хмельниччини. Важливу роль у формуванні Михайла Старицького як ерудованої та творчої особистості відіграв його високоосвічений дід Захарій Лисенко: у своєму маєтку він зібрав чудову бібліотеку, де були твори зарубіжних класиків, передплачував журнали «Отечественные записки» і «Современник», добре знав французьку мову, зачитувався Вольтером. Уся родина говорила чистою українською мовою, любила народні пісні. Дитячі роки майбутнього митця проходили в діда, про якого письменник на все життя зберіг дуже теплі спогади.

Коли Михасеві йшов п'ятий рік, помер батько, а на дванадцятому — і мати. Сиротою опікувався материн брат, Віталій Лисенко, — батько геніального українського композитора Миколи Лисенка. Михайло й Микола були троюрідними братами й «зразу ж зійшлися душа в душу». В інтелігентній, високоосвіченій, творчій родині Лисенків Михайло прилучився до музичної культури, проиннявся любов'ю до народних пісень, які тут часто й прекрасно співали, мав змогу читати рідну й зарубіжну літературу, зокрема заборонені вірші Т. Шевченка.

Дуже вплинуло на хлопця спілкування з Олександром Лисенком (дядьком по матері), який свого часу, усупереч волі родичів, одружився із селянкою, був переконаним демократом і ревнителем національного відродження.

За рік перед смертю мати віддала Михайла до «благородного пансіону» Полтавської гімназії в другий клас. Цей заклад уважали одним із найкращих в Україні. Тут, тоді ще поза класами, а нерідко й у класах, панувала рідна мова, — як згадуватиме письменник пізніше. Хлопець наполегливо займався самоосвітою, багато читав, почав писати вірші. На цей же час припадає й захоплення М. Старицького театром. «Наталку Полтавку», «Москаля-чарівника», «Сватання на Гончарівці», які ставив аматорський гурток, він до кінця життя згадував як найкраще з усього ним баченого.

Вищу освіту Михайло здобував спочатку в Харківському, а потім у Київському університеті (на юридичному факультеті). Ще студентом (1861) він одружився із сестрою М. Лисенка Софією. Так з'єдналися два видатні українські роди. У київському колі національно свідомого студентства й інтелігенції М. Старицький робить остаточний вибір — вирішує присвятити своє життя Україні, рідній культурі.

У 1871 році Михайло став організатором Товариства українських сценічних акторів, яке взялося за постановку драм рідною мовою. Для репертуару

потрібні були нові твори, тому письменник створює оригінальні драми. Так були написані лібрето до народнопобутової оперети «Чорноморці» за мотивами п'єси Я. Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані між 1794 та 1796 роками»; музична комедія (згодом — лірико-комічна опера) «Різдвяна ніч» за повістями М. Гоголя із циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки»; оригінальний водевіль «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка». Ці театральні дійства в супроводі чудової музики М. Лисенка мали величезний успіх у глядачів, а вистави «Різдвяної ночі» у міському оперному театрі в 1874 році стали тріумфальною подією в культурному житті Києва.

М. Старицький також перекладає українською казки Г. К. Андерсена й видає їх власним коштом, наступного року — байки І. Крилова, повість «Сорочинський ярмарок» М. Гоголя, потім «Пісню про царя Івана Васильовича, молодого опричника та відважного крамаренка Калашникова» М. Лермонтова, «Сербські народні думи і пісні». Письменник плекає мрію про піднесення театрального життя в Україні. Він був переконаний, що сцена — це «могутній орудок до розвитку самопізнання народного». За творами М. Гоголя пише літературні тексти до опер «Утоплена» і «Тарас Бульба» М. Лисенка. Остання стала шедевром українського оперного мистецтва XIX ст. На 1883–1893 роки припадає найяскравіша сторінка діяльності Старицького як організатора театру та драматурга. Саме 1883 року Михайло Старицький став директором першої професійної української трупи, створеної у 1882 році Марком Кропивницьким із таких акторів як Марія Заньковецька, Микола Садовський, Панас Саксаганський.

Згодом до них долучилися Іван Карпенко-Карий, Марія Садовська-Барілотті, Олександра Вірина та інші. Успіхові трупи в Україні, Молдові, Криму та Польщі сприяли як мистецька позиція, так і самовіддана діяльність Михайла Старицького — її директора. Старицький формує нову трупу, до складу якої увійшли переважно молоді актори (як він називав — “малеча”), проте за два роки існування колектив розрісся до 61 актора, 65 хористів та 32 музикантів

оркестру. Старицький більше уваги приділяв фізичній складовій, в чому режисеру допомагав композитор Лисенко. На рахунку “малечі” багато опер, оперет і музичних драм, як-то “Чорноморці”, “Ніч під Івана Купала”, “Різдяна ніч”.

Як режисер Михайло Старицький перш за все хотів передати на сцені етнографічну правдивість сюжетів, підкреслюючи дію відповідним художнім оформленням. На той час жодна театральна група, окрім Старицького, не могла собі дозволити робити окремі декорації до кожної вистави. Наприклад, історико-героїчну драму “Юрко Довбиш” супроводжували картини карпатських гірських краєвидів.

Продавши маєток, Старицький оновив декорації, костюми та реквізит, закупив інструменти для оркестру, створив новий хор, поліпшив матеріальні умови життя всіх працівників. Географія гастролей трупи Михайла Старицького дуже промовиста: Москва, Петербург, Варшава, Мінськ, Вільнюс, Астрахань, Тифліс та багато інших міст, де керівник і очолюваний ним великий колектив пропагували українське слово і національне мистецтво.

Аби зрозуміти, в яких умовах жив і працював театр, достатньо сказати про заборону київського генерал-губернатора виступати в Київській, Волинській, Кам'янець-Подільській, Полтавській і Чернігівській губерніях. Мало сприяв розвитку українського театру і його застарілий репертуар. Це спонукало Михайла Старицького до написання низки п'єс за сюжетами інших авторів. До найпопулярніших інсценізацій і драматичних переробок з українського матеріалу належать «За двома зайцями» (і нині найпопулярніша у багатьох театрах комедія), «Крути, та не перекручуй», «Чорноморці».

У 1891 р. М. Старицький дебютує як прозаїк із повістю «Облога Буші», а згодом з'явилися «Заклята печера», «Розсудили», низка оповідань. Через обмеження українського слова, відсутність української періодики М. Старицький змушений був писати прозові твори російською мовою.

А ще Михайло Старицький – видатний романіст, автор численних історичних книжок з української минувшини. У них він звертався до козацької доби, що загалом відповідало романтизованим уявленням інтелігенції XIX століття про той період. Роман “Молодість Мазепи” 1898 року йшов у руслі романтизації образу Івана Мазепи (згадаймо твори класиків зі світовими іменами – Джорджа Гордона Байрона, Віктора Гюго, Бертольта Брехта), але був заборонений до публікації в Російській імперії та Радянському Союзі й побачив світ лише в 1990-х в Україні.

Дослідники вважають Михайла Старицького зачинателем жанру українського історично-пригодницького роману. Ці твори пробуджували

інтерес читацької аудиторії до героїчного минулого України, зображували її культуру та передавали національний характер, чарували старовиною та романтикою.

Наприкінці життя Старицький видав роман про “українського Робін Гуда” – “Розбійник Кармелюк”. Але найбільшою його працею на ниві історичної романістики стала трилогія про Богдана Хмельницького – “Перед бурею”, “Буря”, “Біля пристані”, яку допомагала писати його донька Людмила. Ці твори побачили світ у 1890-х роках і були своєрідною відповіддю на знамениту трилогію Генрика Сенкевича – “Вогнем і мечем”, “Потоп” і “Пан Володийовський”, написану у 1880-х “для скріплення польських сердець”. Старицький ставив за мету подати для якнайширшої читацької аудиторії український погляд на події визвольної війни 1648–1657 років (або ж Хмельниччини), тому спочатку трилогія видавалася російською мовою, а потім – українською.

Тривала напружена праця, тягар мандрівного життя знесилоє митця фізично, а соціальна незахищеність театральної трупи — матеріально. У 1893 році через хворобу він покидає театр.

Життя видатного письменника обірвалося 27 квітня 1904 року. Поховали Михайла Старицького на Байковому цвинтарі в місті Києві.

Усе життя Старицького було віддане розбудові української національної культури.

Творча спадщина

Серед письменницького доробку М. Старицького окреме місце належить поетичній спадщині, яка охоплює майже 40 років його життєвого та творчого шляху.

М. Старицький належить до покоління письменників, які перебували під могутнім впливом Шевченкової творчості. Чи не всі тогочасні поети наслідували художню манеру автора «Кобзаря». І. Франко зазначав, що М. Старицький був першим, хто почав змінювати псевдошевченківські шаблони в поезії.

Донині полонить українців своєю мелодикою й чарівністю поезія М. Старицького «Виклик», більше відома за її першим рядком «Ніч яка, Господи, місячна, зоряна...». Її як арію використав у своїй опері «Утоплена» М. Лисенко (за мотивами повісті М. Гоголя). У вірш уміло вплетено

народнопоетичну символіку, яка тонко передає романтичне світовідчуття ліричного героя.

Відомі твори Старицького: комедійна п'єса «За двома зайцями», соціально-психологічні драми «Не судилось», «У темряві», «Талан», драми «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці».

Головним жанром роботи в літературі для Старицького була, звісно, драматургія. На початках він просто займався адаптацією невеликих прозових творів для сценічної постановки. Проте, вже в ході своєї літературної кар'єри він напише велику добірку драматичних творів. З цього списку відокремлюються соціальні драми: «Не судилось», «Талан», та інші. Проте головною роботою Старицького вважається історична драма «Маруся Богуславка». В ній він якнайповніше розкриває власний талант в написанні сильних духом характерів та проявляє себе майстром гострих драматичних постанов.

Вершиною його творчості є твори для театру: це лібрето опер М.В. Лисенка «Різдвяна ніч», «Утоплена», «Чорноморці», «Тарас Бульба»; інсценізації «За двома зайцями» – на сюжет маловідомої п'єси І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках», «Зимовий вечір» – за оповіданням Е. Ожешко, «Циганка Аза» – за повістю Ю. Крашевського «Хатина за селом» та ін.; оригінальні п'єси «Не судилось», «У темряві», «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Богдан Хмельницький», «Маруся Богуславка», «Оборона Буші», «Остання ніч», «Талан»(перша п'єса про українських акторів) та інші, які становлять золотий фонд української драматургії.

Велике значення в розвитку української драматургії мали також оригінальні п'єси Михайла Старицького на історичні теми – “Богдан Хмельницький”, “Маруся Богуславка”, “Оборона Буші” та “Остання ніч”.

В історії української драматургії Старицький відзначається як видатний майстер гострих драматичних ситуацій і сильних характерів.

Старицький, Михайло Петрович. Твори : у 8-ми тт. / М. П. Старицький ; вступ. ст. М. П. Комишанченка. – К. : Держлітвидав, 1963–1965.

Восьмитомне зібрання творів видатного українського письменника і культурного діяча Михайла Петровича Старицького є першим виданням, що охоплює всі його значні відомі нам твори. До першого тома входять оригінальні поезії, переспіви та кращі поетичні переклади, до другого - четвертого - оригінальні драматичні твори, інсценізації та сценічні редакції, до п'ятого тому (подається у 3-х книгах) - трилогія "Богдан Хмельницький" та історична повість "Облога Буші", до шостого тому - історичний роман "Разбойник Кармелюк", до сьомого тому - повісті, до восьмого - оповідання, статті, листи. Частина творів подається на українській мові, частина - на російській.

Старицький, Михайло Петрович. Твори: у 6-ти тт. / М. П. Старицький. – К. : Дніпро, 1989–1990 – 3000 с .

До першого тому творів письменника входять оригінальні поезії і поема, переспіви і переклади з Гете, Крилова, Жуковського, Байрона, Міцкевича, Пушкіна, Лермонтова, Некрасова та ін., а також більшість його перекладів сербських народних дум та пісень.

До другого тому ввійшла оригінальні драматичні твори, а також переробки та інсценізації, написані протягом 1872—1888 років (Чорноморці. Різдвяна ніч. Не судилось. Утоплена, або русалчина ніч. Сорочинський ярмарок. За двома зайцями. Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці. Крути, та не перекручуй).

До третього тому ввійшли оригінальні драматичні твори написані протягом 1887-1893 років (Ніч під Івана Купала. По-модньому. Циганка Аза. Зимовий вечір. Юрко Довбиш. Розбите серце. У темряві. Талан).

До четвертого тому ввійшли історичні п'єси: 'Богдан Хмельницький', 'Тарас Бульба', 'Оборона Буші', п'єса російською мовою 'Крест жизни' та інші драматичні твори.

До п'ятого тому - повісті.

До шостого - оповідання, статті, автобіографічні твори, вибрані листи.

**Михайло Старицький.
Поетичні твори. Драматичні
твори.— Київ: Наукова
думка, 1987 – 576 с .**

У книзі вміщено кращі поетичні твори, драми “Не судилось”, “Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці”, “Талан”, “Маруся Богуславка”, комедія “За двома зайцями”.

У даному виданні вміщено більшість оригінальних поезій М.

Старицького і кращі з його драм («Не судилось», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Талан», «Маруся Богуславка», «За двома зайцями»).

**Старицький, Михайло Петрович. П'єси.
– Київ : Дніпро, 1979. – 247 с.**

До однотомника ввійшли такі драми письменника: «Не судилось», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Талан».

В 1978 році на кіностудії «Укртелефільм» за мотивами драми «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» був знятий однойменний фільм.

Михайло Старицький. За двома зайцями. Вибране. – Київ: Видавництво «КСД», 2020.- 330 с.

Ця сатирична п'єса висміює жадібність, лицемірство та соціальне кар'єризм. Головний герой намагається створити собі образ успішної та заможної людини, але його брехня розкривається. Характеристика персонажів — від комічної простоти до глибоких моральних уроків — додає історії динамічності. Інші герої, як-от Проня та її сувора мати, втілюють яскраві типи, що підкреслюють тему соціальної нерівності та

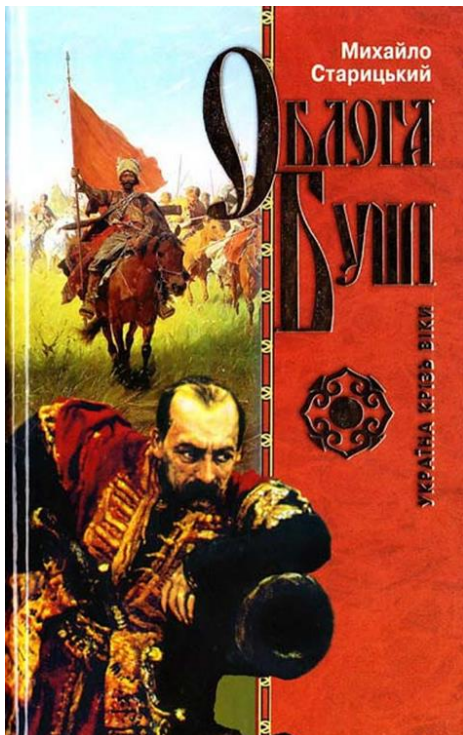
ілюзій, які руйнуються перед реальністю.

Жанр — комедійна драма, де через гумор та іронію автор піднімає важливі питання людської гідності, правди та моралі, а також соціальних проблем, що залишається актуальною й сьогодні.

Старицький, Михайло. Останні орли: історична повість із часів гайдамаччини / М. Старицький. – Львів : Каменяр, 1990. – 438 с.

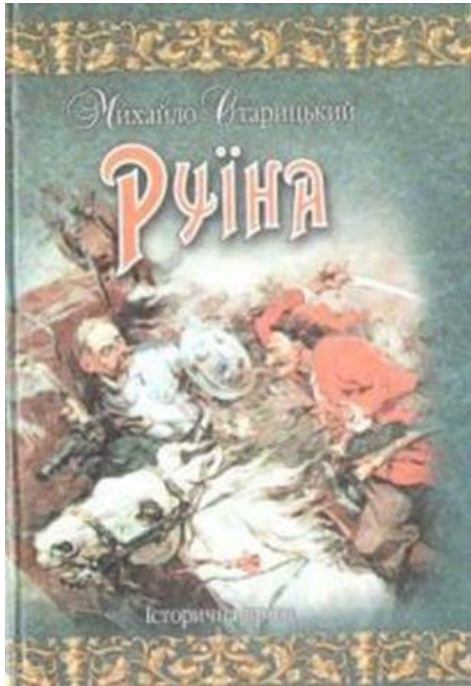
Повість М.Старицького «Останні орли» протягом тривалого часу залишалася невідомою ні читачам, ні дослідникам. Ця історична повість українського письменника-класика – широке полотно про Коліївщину, повстання українського народу під проводом Залізняка та Гонти. Відтворюючи соціальні та релігійні конфлікти того часу, показуючи непримиренну боротьбу народу проти польської шляхти і католицького духовенства, автор багато уваги приділяє особистому життю своїх героїв. Сюжет твору динамічний і напружений.

Старицький, Михайло. Облога Буші. Київ: Школа, 2009. – 208 с.

До книги увійшли вибрані твори видатного українського драматурга Михайла Петровича Старицького (1840—1904) — «Облога Буші» (історична повість з часів Хмельниччини) та «Заклятий скарб» (про події XVI—XVII ст.), які і сьогодні викликають інтерес читачів.

Розрахована на школярів, вчителів, студентів-філологів, усіх, хто цікавиться творчістю М. П. Старицького.

Старицький М. П. Руїна: історична проза /упоряд., передм., перекл. з рос. мови роману «Руїна», комент. та прим. О.В. Ковалевського. – Харків : Факт, 2008. – 624 с.

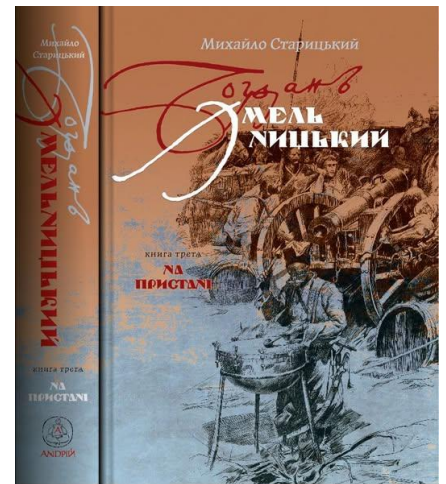
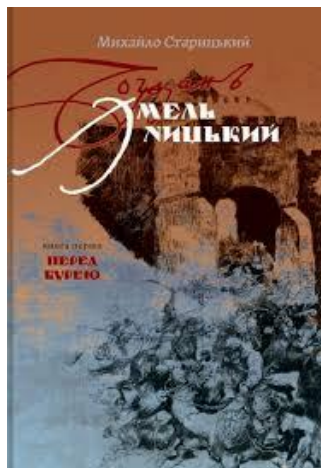
Цю книгу склали роман «Руїна» у перекладі Олексія Ковалевського та повісті «Заклятий скарб» і «Облога Буші», свого часу перекладені автором.

За тематикою, проблематикою, поетикою роман «Руїна» є не лише оригінальною частиною творчого доробку М. Старицького в цілому, а й етапом творчості його як прозаїка. Роман є частиною задуманої письменником мистецької панорами від початку визвольної війни 1648–1654 років до антикріпосницьких рухів на Поділлі у 30-х роках XIX ст. Письменник мав на меті відтворити складний період розвитку вітчизняної історії, який П. Куліш назвав Руїною. Споконвічна туга України за волевиявленням, непідлеглим становищем, за самостійністю, державністю – лейтмотив роману «Руїна».

Старицький, Михайло Петрович.
Кармелюк: історичний роман / М. П.
Старицький ; авт. післям. В. Олійник ;
пер. з рос. М. Шумило. – К. : Дніпро,
1971. – 708 с.

В романі відтворюється широка картина визвольної боротьби українського народу в першій половині XIX століття на Поділлі, і з використанням історичних і фольклорних джерел змальовується образ мужнього й талановитого організатора селянських мас. Ім'я народного бунтаря довго було в селянському середовищі символом помсти гнобителям за кривди і знущання. Письменник цілковито спростував офіційні твердження про розбійництво Кармелюка, протиставивши їх сповідуваним героєм віковичним приписам народної моралі. Важливо також, що М.Старицький наполегливо акцентує на тому, що Кармелюк, як і гайдамаки, вів боротьбу передусім проти польсько-шляхетських чужоземних поневолювачів. «Разбойник Кармелюк» є цінним надбанням української історичної романістики. Поєднуючи просвітительські, реалістичні та неоромантичні тенденції в зображенні подій і осіб, М.Старицький написав високохудожній твір про героїчну боротьбу подільського ватажка за національне та соціальне визволення. Написаний російською мовою твір є одним із непересічних явищ класичної української історичної прози, виявом ментальності і частиною творчого доробку українського письменника-патріота. Це – один із перших помітних кроків на шляху до художнього втілення національно-визвольного руху нашого народу, очоленого Кармелюком.

Старицький М. Богдан Хмельницький : роман-трилогія / Михайло Старицький. – Київ : Видавничий дім "Андрій", 2018. – 680, 558, 618 с.

За широтою зображення історичних подій і за своїм художнім рівнем трилогія М. Старицького – найвидатніший у дожовтневій літературі твір про визвольну війну українського народу 1648–1654 рр. У ньому правдиво зображені причини цієї війни: безправний стан селян, жорстока експлуатація їх панством, утиски з боку католиків та уніатів, королівської влади, які відбивалися і на православному духовенстві і на козацтві. Зображуючи селян, як руйнівну силу у визвольній боротьбі, М. Старицький підкреслює не тільки національно-визвольний, але і його соціально-класовий характер. Трилогія М. Старицького – це твір монументальний і різноплановий, який свідчить про велику і кропітку роботу автора над історичною літературою і джерелами.

«Перед бурею»: Перша книга трилогії, що зображує події до початку визвольної війни, показуючи побут епохи, гніт українського населення та підготовку до боротьби.

«Буря»: Друга частина, що висвітлює підготовку та битви на Жовтих Водах та під Корсунем, які завершилися перемогою українського війська.

«На пристані»: Завершальна частина, яка описує битви під Пилявцями, Збаражем, Берестечком, що розгорталися під час Національно-визвольної війни.